

АНОТАЦІЯ

КОПИТІНА А.С. Лінгвокогнітивні та соціолінгвальні параметри лексико-семантичного поля «простір» (на матеріалі англійської, російської, української та французької мов) – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія (03 Гуманітарні науки). – Київський університет імені Бориса Грінченка – Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена встановленню лінгвокогнітивних та соціолінгвальних особливостей лексико-семантичного поля «простір», а саме параметрам його створення, наповнення та модифікації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі уперше здійснено всебічний аналіз лексико-семантичного поля «простір» та проведено зіставний аналіз лексико-семантичних полів «простір», «пространство», «space», «espace». Побудовано структурне представлення сукупності лексем-репрезентантів ЛСП «простір», «пространство», «space», «espace». Уперше запропоновано п'ятирівнену структуру ЛСП «простір» як фіксатор історичних смислів, актуальних значень та гіпотетичних образів концепту. Проаналізовано динаміку якісних та кількісних характеристик ЛСП «простір», «пространство», «space», «espace». Вперше встановлено асоціативне поле стимулів *e-простір* та *кіберпростір* в українськомовній логосфері. Новою є лексична фіксація зміни в асоціативному полі ЛСП «простір», спричиненого впливом інформаційного розвитку.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що основні положення й висновки дисертації про лінгвокогнітивні та соціолінгвальні особливості процесів вербалізації просторового досвіду становлять внесок до теорії вербалізації та концептуалізації, дослідження національних особливостей наповнення та модифікації ЛСП «простір», становлять внесок до теорії лексичного поля, а положення про асоціативні параметри ЛСП «простір» значно розширюють спектр

наукових знань про теорію інформатизації та кібернетизації мовних систем. Вони поглиблюють уявлення про набутий просторовий досвід людства; про динаміку просторових образів; тяжіння людини до структуризації дійсності та досвіду через мову; про лексичні групування; про лінгвокогнітивну, соціокультурну природу мовної системи; про властивості мовних одиниць різних рівнів ЛСП «простір» до фіксації дійсності.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з тим, що отримані дані можуть бути застосовані під час проведення психолінгвістичних експериментів, у викладанні та підготовці підручників із курсу концептології, курсу лексикології про системні організації лексичного складу, про динаміку мовного знаку, у курсі цифровізації мови, створенні семантичних моделей для роботизованого перекладу просторових відносин та при викладанні теорії міжкультурної комунікації.

Лексико-семантичне поле «простір» у дослідженні визначається як мовна реалізація категорії простір, структурована сукупність номінативних одиниць, що вербалізують складові концепту «ПРОСТІР», відтворюючи його окремі смисли та уявлення представниками української культури. В дослідженні вивчалися та порівнювалися якісні та кількісні параметри вербалізації уявлення про просторовий досвід людства у російському ЛСП «пространство», англійському ЛСП «space», французькому ЛСП «espace», усі вони в сукупності представляють логосферу «простір» – інтеркультурну збірку лексем-репрезентантів просторового досвіду.

Структура ЛСП «простір» – це п'ятирівнева ієрархічна організація усього лексичного складу ЛСП на позначення просторового досвіду людини, в якій виокремлюються такі п'ять рівнів на основі семантичної наближеності лексем до імені ЛСП та частотності їх вжитку: 1) ядро, 2) приядрова зона, 3) ближня, 4) дальня периферія, 5) смужні концепти.

Дослідження образно-перцептивної складової концепту «ПРОСТІР» відбувалося в рамках аналізу його вербалізації через словникові визначення простору в досліджуваних європейських мовах та в рамках корпусних досліджень

на основі програмного забезпечення Sketch Engine, Voyant Tools. Проведено аналіз лексикографічних джерел для встановлення ядрової зони ЛСП «простір», де розташовані семантично близькі лексеми з отриманих визначень. Дані корпусу служили статистичною основою для перевірки отриманих даних. Для дослідження образно-перцептивної та ціннісної складової були також застосовані матеріали з глобальної мережі Інтернет та пошукової системи Google, а саме – з 83 різних новинних веб-порталів, інформаційних та розважальних сайтів, представлених у межах електронного дискурсу, які в сукупності становлять матеріальну основу досліджень ЛСП «простір» та його аналогів ЛСП «пространство», ЛСП «space», ЛСП «espace».

Спільні базові семи для всіх чотирьох архілексем простір, пространство, space, espace: ВІЛЬНЕ МІСЦЕ, СЕРЕДОВИЩЕ, яка охоплює значення МЕСТО, СПОСОБНОЕ ВМЕСТИТЬ ЧТО-ТО в російській мові, що відповідає французькій семі MILIEU GÉOGRAPHIQUE OÙ VIT L'ESPÈCE HUMAINE, що відповідає англійськомовній семі OCCUPIED PLACE, BUILDING та українськомовній СПОРУДА. Визначені семи лягли в основу процесу побудови рівневої структури ЛСП «простір», оскільки місце лексем у структурі визначається їх семантичним зв'язком, семантичною відповідністю до архілексеми.

Збірка ЛР дослідження утворює логосферу «простір», до якої належать 441 унікальних лексем: 121 ЛР українськомовного ЛСП, 102 французькомовного ЛСП, 114 ЛР з ЛСП «space» та 97 ЛР російськомовного ЛСП «пространство». Так, ядро ЛСП «простір» становить 3 лексеми-репрезентанти *простір, місце, шир.* Приядрову зону становлять 18 лексем-репрезентант, ближню периферію – 36 лексем, дальню – 45 лексем-репрезентант, а рівень суміжних концептів нараховує 5 таких концептів. Суміжні концепти – джерело розширення ЛСП, довкола яких уможливорюється виведення гіпотетичних векторів розвитку ЛСП.

97 ЛР ЛСП «пространство» розповсюджені на рівнях таких чином: ядро – 5 лексем, приядрова зона представлена у лексикографічних та корпусних базах даних у вигляді 10 лексем, ближня периферія у нашій роботі містить 34 лексем-

репрезентант, дальня периферія представлена 44 ЛР, виявлено також 4 суміжних концепти.

ЛСП «space» – 114 лексем: ядра зона ЛСП «space» містить 5 лексем, 18 лексем-репрезентант приядрової зони, 27 лексем-репрезентант займають ближню периферію, і 59 ЛР займає дальню периферію. Виявлено 5 суміжних концептів.

У свою чергу, польова організація концепту «espace» складається зі 105 лексем і передбачає 4 лексеми ядрової зони, 38 лексем-репрезентант приядрової зони, 31 лексема-репрезентант займає ближню периферію, дальня периферія представлена 29 лексемами, та виявлено 2 суміжні концепти.

Соціолінгвальні параметри лексико-семантичного поля виявляються не тільки в лексичному різноманітті вербалізації, але й у семантичній організації лексем довкола певних сценаріїв, шаблонів вербалізації концепту «ПРОСТІР». Відповідно до контекстуального аналізу ЛР ЛСП «простір», в електронному дискурсі було встановлено соціолінгвальні параметри вербалізації сценаріїв просторового досвіду. В таких сценаріях «ПРОСТІР» має такі лінгвокогнітивні параметри як здатність вступати у контакт з людиною, бути суб'єктом та об'єктом дії. Спільними соціолінгвальними параметрами стали такі сценарії вербалізації просторового досвіду в українськомовній та російськомовній картинах світу стала ознака ПРОСТІР РІЗНИЙ та ПРОСТІР ЧУЖИЙ. Спільною для англійськомовної, українськомовної та франкомовної МКС став сценарій ПРОСТІР Є. Ознака ПРОСТІР ГАРНИЙ є спільною для англійськомовної та українськомовної МКС.

Поява електронного простору в кінці ХХ століття спричинила зміни у лексико-семантичному полі «простір», які виражаються кількісними (утворення нових лексем на позначення нового середовища) та якісними показниками (нові конотативні значення вже наявних раніше слів). Окреме місце в логосфері простір займає кіберлексика, яка здатна розширювати уявлення про просторовий досвід і є основним способом вербалізації продуктів концептуальної метафори ІНФОРМАЦІЯ – це ПРОСТІР: Е-ПРОСТІР та КІБЕРПРОСТІР. До кіберлексики належать семантичні інновації, які є активним джерелом заповнення лакун у номінаціях нових частин інформаційного простору. На матеріалі

контекстуального та лексикографічного аналізу встановлено, що семантичні інновації *диск* та *миша* отримали абсолютно нові значення в межах функціонування у новому середовищі. Лексеми *диск*, *миша*, *портал* з новими лексичними значеннями активно застосовуються в електронному дискурсі. Ключовим для всіх трьох нових значень лексем є введений суміжний концепт «ІНФОРМАЦІЯ». Концептуальна інтеграція ПРИСТРОЇ – це ІНФОРМАЦІЯ, а ІНФОРМАЦІЯ – це ПРОСТІР, тобто ПРИСТРОЇ – це ПРОСТІР для ІНФОРМАЦІЇ призвели до того, що саме *обмін інформації* є ключовим актом у межах інформаційного простору. Таким чином, *диск*, *портал* – контейнери ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ, а *миша* – людина в ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.

На матеріалі експериментального дослідження встановлено, що *е-простір* та *кіберпростір* є частковими синонімами, які позначають середовище ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ. Е-ПРОСТІР та КІБЕРПРОСТІР відповідають семам архілексеми ЛСП «простір» МЕЖА, ОБ'ЄМ, ЧАСТИНА ПРОСТОРУ, ТИП ПРОСТОРУ, ЯКІСТЬ ПРОСТОРУ. Відрізняються вони такими додатковими семами як ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ та ШТУЧНІСТЬ у лексеми *кіберпростір*. Результати було зібрано методом асоціативного експерименту стимулів е-простір та кіберпростір, з 1732 реакцій зібраних в онлайн-анкетуванні.

В результаті асоціативного дослідження було зафіксовано 20 нових лексем, які раніше не входили до ЛСП «простір»: *Інтернет*, *інформація*, *мережа*, *комп'ютер*, *комунікація*, *електронний*, *онлайн*, *навчатись*, *працювати*, *читати*, *дізнаватися*, *отримувати*, *система*, *дані*, *майбутнє*, *інформаційний*, *інтерактивний*, *віртуальний*, *цифровий*, *інформувати*. Суміжний концепт «ІНФОРМАЦІЯ» як продукт розвитку людства, визначено актуальним позамовним фактором якісної та кількісної динаміки ЛСП «простір».

Ключові слова: концепт, категорія простір, лексико-семантичне поле, мікрополе, лексема, архілексема, інформація, кіберпростір, електронний.

ABSTRACT

KOPYTINA A.S Linguocognitive and sociolinguual parameters of the lexical-semantic field "space" (in English, Russian, Ukrainian and French) – Manuscript.

Thesis for the Doctor of Philosophy Degree. 035 Philology. – Borys Grinchenko University of Kyiv – Kyiv, 2021.

The thesis aims at a complex analysis of the linguocognitive and sociolinguistic features of the lexical-semantic field "space" creation, filling and modification.

The scientific novelty of the study is that for the first time a comprehensive analysis of the lexical-semantic field "space" and a comparative analysis of lexical-semantic fields "простір", "пространство", "space", "espace" was held. A structural representation of the set of lexemes-representatives of LSF "простір", "пространство", "space", "espace" is constructed. For the first time, a five-level structure of LSF "space" was proposed as a fixer of historical meanings, actual meanings and hypothetical images of the concept. The dynamics of qualitative and quantitative characteristics of LSF "space", "space", "space", "espace" is analyzed. For the first time, the associative field of stimuli e-space and cyberspace in the Ukrainian-language logosphere has been established. New is the fixation of the change in the associative level of LSF "простір" caused by the influence of information development.

The theoretical significance of the work is due to the fact that the main provisions and conclusions of the dissertation on linguocognitive and sociolinguual features of verbalization of philosophical categories of existence such as space contribute to the theory of verbalization and conceptualization. Study of national features of filling and modification and the provisions on the associative parameters of LSF "space" expand the achievements of the theory of informatization and cybernetization of language systems. They: deepen the idea of the acquired spatial experience of mankind; about the dynamics of spatial images; human attraction to the reality and experience structuring through the language; about lexical groupings; about

the linguocognitive, sociocultural nature of the language system; about the properties of language units of different levels of LSF "space" to fix the reality.

The practical significance of the obtained results is due to the fact that the obtained data can be used in conducting psycholinguistic experiments, teaching Ukrainian, Russian, English and French, in the course of conceptual studies, in the course of lexicology on systemic lexical structure, on the dynamics of language sign, in the course of digitalization of language and in teaching the theory of intercultural communication.

The lexical-semantic field "space" is defined in the study as the linguistic realization of the category of space, a structured set of nominative units that verbalize the components of the concept "ПРОСТІР", reproducing its individual meanings and ideas by representatives of Ukrainian culture. The qualitative and quantitative parameters of verbalization of the idea of the spatial experience of mankind in the Russian LSF "space", English LSF "space", French LSF "espace" were studied and compared. Altogether they represent the logosphere space - an intercultural collection of lexemes representing spatial experience.

The structure of LSF "space" is a five-level hierarchical organization of the entire lexical structure of LSF to denote the spatial experience of humanity in which the following five levels are distinguished on the basis of semantic proximity of lexemes to the name of LSF and frequency of their use: 1) the core, 2) the nearest-core zone 3) the nearest periphery, 4) the farthest periphery, 5) adjacent concepts.

The study of the image-perceptual component of the concept "SPACE" took place in the analysis of its verbalization through the definition of "space" in the dictionaries and in the framework of corpus research based on Sketch Engine software. The analysis of lexicographic sources for the establishment of a core zone of LSF "space" where semantically close lexemes from the received definitions are located is carried out. The corpus data served as a statistical basis for verifying the obtained data. Materials from the digital discourse presented within the Internet, namely from 83 different news, information and entertainment web portals, were also used to study the image-perceptual

and value component. "Простір" and its analogues LSF "пространство", LSF "space", LSF "espace".

Common basic meanings for all four archilexemes простір, пространство, space, espace: EMPTY PLACE, ENVIRONMENT: A PLACE ABLE TO CAPE SOMETHING. The identified meanings formed the basis of the process of constructing the structured LSF "space", because the place of lexemes in the structure is determined by their semantic connection, semantic correspondence to the archilexeme.

The collection of LR forms the logosphere of space in the research to which belong 441 unique lexemes: 121 LR of Ukrainian-speaking LSF, 102 - French-speaking LSF, 114 LR within LSF "space" and 97 LR of Russian-speaking LSF "пространство". Thus, the core of LSF "простір" is 3 lexemes which express the actual concept in all its possible meanings. The nearest-core zone has 18 lexemes-representative, the nearest periphery is 40 lexemes, the farthest periphery is 50 lexemes, and in has 5 related concepts.

97 LR LSF "пространство" are distributed at the following levels: the core has 5 lexemes, core zone is presented in lexicographic and corpus data in the form of 10 lexemes, the nearest periphery in our work contains 34 lexeme-representative, the farthest periphery is represented by 44 LR and found 4 adjacent concepts.

LSF "space" 114 lexemes: the core zone LSF "space" has 5 lexemes, 18 lexeme-representative of the core zone, 27 lexemes-representative occupy the nearest periphery, and 59 LR occupies the farthest periphery. 5 related concepts were identified.

In turn, the field organization of the concept of "espace" with 105 lexemes - provides 4 lexemes of the nuclear zone; 38 lexemes-representative of the nuclear zone, 31 lexemes-representative occupies the nearest periphery, the farthest periphery is represented by 29, 2 related concepts are identified.

Sociolinguistic parameters of the lexical-semantic field are manifested not only in the lexical diversity of verbalization, but also in the semantic organization of tokens around certain scenarios, patterns of verbalization of the concept "SPACE". According to the contextual analysis of LR of LSF "space", sociolinguistic parameters of verbalization of scenarios of spatial experience were established in electronic discourse.

In such scenarios, SPACE has such linguistic-cognitive parameters as the ability to come into contact with a person, to be a subject and an object of action. The following sociolinguistic parameters were the following scenarios of verbalization of spatial experience in the Ukrainian-speaking and Russian-speaking pictures of the world became a sign: SPACE IS DIFFERENT and SPACE IS ALIEN. The SPACE IS scenario became common for the English-speaking, Ukrainian-speaking and French-speaking LPoW. The sign SPACE is GOOD is common for the English-speaking and Ukrainian-speaking LPoW.

The emergence of electronic space in the late twentieth century has led to changes in the lexical and semantic field of "space", which are expressed in quantitative terms (the formation of new tokens to denote a new environment) and qualitative indicators (new connotative meanings of already existing words). A special place in the logosphere space is occupied by cyber vocabulary which has the ability to expand the idea of spatial experience and is the main way to verbalize the products of the conceptual metaphor INFORMATION is SPACE: E-SPACE and CYBERSPACE. Cyber vocabulary includes semantic innovations that are an active source of filling gaps in the nominations of new parts of the information space. Based on the material of contextual and lexicographic analysis, it was found that the semantic innovations *disk* and *mouse* have acquired completely new meanings within the framework of functioning in the new environment. The lexemes *disk*, *mouse*, *portal* with new lexical meanings are actively used in digital discourse, on the pages of news portals. The key to all three new lexeme meanings is the introduced concept of "INFORMATION". Conceptual integration of the DEVICE is INFORMATION, and INFORMATION is SPACE, ie DEVICES are SPACE have led to the fact that the exchange of information is a key act within the information space. Thus, the *disk*, the *portal* - the container of the INFORMATION SPACE, and the *mouse* - the person in the INFORMATION SPACE.

Based on the material of the experimental study, it was established that E-SPACE and CYBERSPACE are partial synonyms that denote the environment of the INFORMATION SPACE and are distinguished by additional meanings INFORMATION PROTECTION, ARTIFICIAL for cyberspace. The results were

collected by the method of the associative experiment of stimuli e-space and cyberspace, from 1732 responses in the online questionnaire.

E-SPACE and CYBERSPACE correspond to the boundaries BOUNDARY, VOLUME, PART OF SPACE, TYPE OF SPACE, QUALITY OF SPACE. As a result

of the associative research, 20 new lexemes were recorded, which were not previously included in the LSF простір»: *Інтернет, інформація, мережа, комп'ютер, комунікація, електронний, онлайн, навчатись, працювати, читати, дізнаватися, отримувати, система, дані, майбутнє, інформаційний, інтерактивний, віртуальний, цифровий, інформувати.*

The related concept of INFORMATION, as a set of ideas about the product of human development, is an important extralinguistic factor in the qualitative and quantitative dynamics of LSF "space".

Keywords: concept, category space, lexical-semantic field, microfield, archilexeme, information, cyberspace, electronic.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікація в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Korytina, A., Makhachashvili, R. (2021). ASSOCIATIVE CONCEPTUAL CONSTANT OF SUBCONCEPTS E-SPACE AND CYBERSPACE. Scientific Journal of Polonia University, 44(1), 71-84. <https://doi.org/10.23856/4408> ISSN (Print): 1895-9911, ISSN (Online): 2543-8204.

Публікації у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»

1. Копитіна, А.С. (2020) *Семантичні інновації англомовного та україномовного електронного дискурсів*. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації, 31 (2 (3)). С. 26-33. ISSN 2663-6069; 2663-6077, DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-3/05>

2. Копитіна А. (2019). Cognition, language and society in the conceptual field “space” Науковий вісник Херсонського державного університету (35). pp. 46-50. ISSN 2663-2748

3. Копитіна, А.С. (2018) . *Актуалізація лексико-семантичного поля "простір" в інтернет-дискурсі* Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Серія "Філологічні науки" Мовознавство, 1 (8). С. 105-109. ISSN 2312-6353

Публікації, у яких додатково відображені результати дослідження

1. Копитіна, А.С. (2018). *Електронний простір у системі концептуального поля «Простір»*. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (19). С. 95-100. ISSN 2308-4855, DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/19.167599>

2. Махачашвілі, Р.К., Копитіна, А.С. (2021). *Семантичні інновації у концептуальному полі «Espace»* ЛОГОС: collection de papiers scientifiques (4). С. 61-65. ISSN 978-617-7991-08-2, DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v4.15>
3. Копитіна, А. (2020) [Socio-cultural factors of conceptual field changes \(on the example of the conceptual field space\)](#) Розвиток філології та лінгвістики на сучасному історичному етапі. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Одеса, 11-12 грудня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». С.48-51. ISBN 978-966-992-322-6
4. Копитіна, А.С. (2018) "ПРОСТІР" як міжкультурний лінгвістичний елемент: спільні та відмінні риси. II Міжнародна науково-практична конференція: Пріоритети наукових досліджень – 2018: теоретична та практична цінність, 26-29 червня 2018 р., Wyższa Szkoła Biznesu - National-Louis University, Новий Сонч, Польща.
5. Копитіна, А.С. (2017). Лексико-семантичне поле "простір" у сучасному політичному дискурсі In: International research and practice conference "Contemporary issues in philological sciences experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine", 28-29 квітня, 2017, Люблін, Польща.
6. Копитіна, Анастасія Сергіївна (2016) *Мовна репрезентація концепту «простір» в англomовному та франкомовному теледискурсі «Сучасна філологія: актуальні наукові проблеми та шляхи вирішення»:* Міжнародна науково-практична конференція. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень». С.73-75.
7. Копитіна, Анастасія Сергіївна (2016) *Вербалізація концепту «Простір» на прикладі англomовного та франкомовного газетного дискурсів «Мова та література у полікультурному просторі»* Мова та література у полікультурному просторі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС». С.162-165